

MINISTRI KÄSKKIRI

Tallinn

15.09.2020 nr 132

Ohverdamiskoha „Hiieotsa“ kultuurimälestiseks tunnistamine

Käskkiri antakse muinsuskaitseaduse § 19 lõike 1 alusel.

- 1. Tunnistan kultuurimälestiseks mälestise liigiga „ajalooline looduslik pühapaik“ ohverdamiskoha „Hiieotsa“ (asukoht Harju maakond, Saue vald, Laitse küla, Kernu metskond 6, KÜ 29701:001:0240).**
- 2. Kehtestan mälestise piiri vastavalt kaardile käskkirja lisas.**
- 3. Muinsuskaitseametil kanda mälestise andmed kultuurimälestiste registrisse ja piir Maaameti kaardile ning teha käskkiri teatavaks menetlusosalistele.**

Käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avalikult teatavaks tegemisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Kultuurimälestiseks tunnistamise asjaolud ja menetluse läbiviimine

Ohverdamiskoht „Hiieotsa“ paikneb Harju maakonnas Saue vallas Laitse külas asuval katastriüksusel Kernu metskond 6 (KÜ 29701:001:0240), mille omanik on Eesti riik ja valdaja Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK).

Ohverdamiskoha moodustab hiiekivide kivitülv, sh ala keskosas asuv Hiieotsa Suurkivi ja ala lääneservas paiknev ohvrikivi, koos oma loodusliku keskkonnaga. Läänest piiravad ala Tuuliku-Magaski tee ja üle tee asuv loodusliku pühapaigaga sama nime kandev Hiieotsa talu. Piirkonna maastikku liigendab kivitülvist idasse jääv kunagine jäänukjärv nimega „Kuivjärv“, mille kaldakontuurid on looduses jälgitavad.

Nii loodusliku pühapaiga ala kui ka selle ümbrust katab segamets, kus kasvavad peamiselt kuused, kased, männid ja sarapuud. Metsakorraldusandmete alusel kasvavad alal 40–75 aasta vanused okaspuu enamusega keskealised puistud. Metsa läbib kirde-edela suunaliselt 50 m laiune kõrgepingeliini trass, mille keskele jääb kivitülvise kese ja suurim kivi.

„Hiieotsa“ ohverdamiskohta kirjeldavad üheksa 20. sajandil kogutud pärimusteadet, millest neljas kajastub ka paiga pühadus. Pärimusteadetest võib järeldada, et ohverdamistegevus (pühaks pidamine) on olnud seotud kividega ning kuna pärimusteadetes kirjeldatud kohas asub kompaktsel alal silmapaistev kivitülv, on alust seostada ohverdamiskohta just selle alaga. Nii

nimi „Hiieotsa“ kui ka Muinsuskaitseameti eksperdihinnangu koostamise käigus 2019. aastal RMK pärandkultuuri inventeerijalt kogutud lisainformatsioon viitab piirkonnas olnud kompleksele pühakohale ehk hiiele. 1876–1901. aasta erinevatelt kaartidelt nähtub, et ala on kaetud olnud metsaga. Ka pärimusteed kirjeldavad metsa pühapaiga osana. Näiteks on ühes teates Hiieotsa Suurkivi nimetatud ka Hiieotsa metsa kiviks ning teises teates on välja toodud, et suure kivi otsa sai ronida kuuskede otsast.

Kultuuriministeerium on koostanud looduslike pühapaikade uurimiseks ja kaitseks kaks järjestikust arengukava: „Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2008–2012“ ja „Eesti looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Arengukava 2015–2020“. Praegu kehtiva arengukava üks kahest alaeesmärgist on looduslike pühapaikade üle-eestiline inventeerimine. Arengukavade eesmärk on olnud säilitada praegustele ja järeltulevatele põlvetele Eesti looduslikud pühapaigad. Säilitamine on kõige paremini tagatud pühapaikade puhul, mis on võetud riikliku kaitse alla.

Arengukava raames inventeeriti Nissi kihelkonna looduslike pühapaiku 2018. aastal. Esmalt eristati arhiiviallikate põhjal 32 paika Nissi kihelkonnas, mille pärimus viitab looduslikule pühapaigale. Neile lisaks on Nissi kihelkonnas veel 13 paika, mis on juba muinsus- või looduskaitse all ja mida projekti käigus ei inventeeritud. Kokku inventeeriti kihelkonnas 10 paika, nendest seitse kajastusid varem kogutud pärimuses ja kolme kohta saadi esmateave välitööde käigus. Välitöid ei tehtud 25 objektil. Põhjuseks oli tavaliselt pärimuses esinev ebatäpne asukoha kirjeldus, mille kohta ka kohalikud inimesed ei osanud lisainformatsiooni anda. Võib oletada, et paljuski on inventeerimata pühapaigad tänaseks hävinud, mistõttu ka kohalikud polnud nendest teadlikud. Seda väärtuslikumad on praeguseni säilinud ja inventeeritud looduslikud pühapaigad Nissi kihelkonnas.

11.12.2018 toimunud kohtumisel hindas Muinsuskaitseameti juures tegutsev ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu Nissi kihelkonna inventuuri tulemusi ning tegi ettepaneku võtta kümnest inventeeritud objektist riikliku kaitse alla neli, sh ohverdamiskoht „Hiieotsa“, mis vastab ajaloolise loodusliku pühapaiga definitsioonile.

Muinsuskaitseamet algatas kultuurimälestiseks tunnistamise menetluse ning koostas 2019. aastal eksperdihinnangu. Ohverdamiskoht „Hiieotsa“ on esimene pühapaik, mis Nissi kihelkonna inventeerimiste tulemuste põhjal menetlusse võeti. Seda seetõttu, et tegemist on maa-alalise objektiga, kus kasvav mets saavutab peagi raieküpsuse ja metsa aktiivne majandamine piirkonnas kahjustaks pühapaika. Eksperdihinnangu järgi on ohverdamiskoht „Hiieotsa“ traditsioonilise rituaalse tegevusega seotud ajalooline looduslik pühapaik, mille kohta on säilinud rahvapärimuslikke andmeid pühakspidamise ning usuliste ja rituaalsete tegevuste kohta. Eksperdihinnang toetab ajalooliste looduslike pühapaikade eksperdinõukogu ettepanekut tunnistada paik kultuurimälestiseks ja sõnastab vastavuse riikliku kaitse eeldustele.

Muinsuskaitseamet kaasas menetlusse Saue Vallavalitsuse ja RMK ning teavitas neid 17.09.2019 kirjalikult Hiieotsa ohverdamiskoha mälestiseks tunnistamise menetlusest ja andis võimaluse tutvuda eksperdihinnanguga. Saue Vallavalitsus arvamust ei esitanud.

RMK tegi ettepaneku piiritleda ohverdamiskoht „Hiieotsa“ kavandatava Harku-Lihula-Sindi 330/110 kV kõrgepingeliini kaitsevööndi ulatuses, st 80 m laia koridorina ja ligikaudu samaväärses pikkuses. Põhjenduseks toodi, et naabruses olevate metsaribade kaasamine kultuurimälestise ala koosseisu ei tõsta kivi paiknemise tõttu elektriini kaitsevööndis ala väärtust maastikuliselt, et naabruses olev mets on keskealine kultiveerimise teel rajatud okaspuistu ning et kõrgepingeliini ümberehitustööde ja kaitsevööndi laienemise tulemusel jääb kaitsevööndisse ka suurem osa Suurkivi ümbritsevast kivikülvist.

Muinsuskaitseamet selgitas, et ohverdamiskoha kaitstavaks kultuuriväärtuseks ei ole ainult Hiieotsa Suurkivi, vaid kogu alale jääv kiviülevõetud, sh ohverdamiskoha lääneservas vahetult tee ääres paiknev ohvrikivi, ja et ohverdamiskohta tuleks kaitsta loodusliku tervikuna. Samuti selgitas Muinsuskaitseamet kirjalikus vastuses, et kui rekonstrueerimise käigus ehitatakse Harku-Lihula-Sindi kõrgepingeliin planeeritava mälestise alast mööda, saab pikas perspektiivis taastuda planeeritud mälestise alal looduslikule pühapaigale iseloomulik looduslik keskkond. Muinsuskaitseamet jäi seega algse piiriettepaneku juurde.

03.04.2020 tutvustas Muinsuskaitseamet Hiieotsa ohverdamiskoha kultuurimälestiseks tunnistamise õigusakti eelnõud Saue Vallavalitsusele ja Riigimetsa Majandamise Keskusele. Saue Vallavalitsus arvamust ei esitanud. RMK esitas eelnõule 13.04.2020 täpsustavaid ettepanekuid alal kasvavate puude vanuse, metsa seotuse pühapaigaga, kõrgepingeliini hooldusvajaduse ja metsa hoolduse kohta. Muinsuskaitseamet võttis esitatud ettepanekud menetluses arvesse.

Vastavus riikliku kaitse eeldusele ja kaitse alla võtmise põhjendus

Muinsuskaitseaduse § 10 lg 1 kohaselt on riikliku kaitse alla võtmise eelduseks, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus. Riikliku kaitse eelduse hindamisel lähtutakse kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest.

Vastavus riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele

1-2) *Olulisus ja selektiivsus* – ajaloolised looduslikud pühapaigad on kompleksed mälestised, mis sisaldavad nii materiaalse kui ka vaimse kultuuripärandi elemente. Vaimse kultuuripärandi moodustavad looduslike pühapaikade rahvapärinus ning traditsioonilised uskumused ja rituaalsed käitumispraktikad, mille materiaalsed ilminguteks on pühapaikadega seotud inimtekkelised elemendid ning rituaalideks kasutatud loodusobjektid, nagu allikad, kivid ja puud. Materiaalse kultuuripärandi üheks osaks võib lugeda ka pühaks peetud maastikuobjektidega seotud looduskeskkonda. Ohverdamiskoht „Hiieotsa“ on oluline teadusliku informatsiooni allikas ajalooliste rituaalsete praktikate uurimisel ning väärtuslik pärandmaastiku kihistus. Paik on esinduslik näide eesti kultuuritraditsioonist, kus peeti pühaks erinevaid loodusobjekte. Paljud looduslikud pühapaigad Eestis ei ole tänapäevani säilinud või on nende kohta käiv pärimuslik andmestik liiga üldsõnaline, et neid paiku üles leida. Ohverdamiskoha „Hiieotsa“ puhul on säilinud nii suuline rahvapärinus kui ka konkreetsetes füüsilises keskkonnas tuvastatavad pühaks peetud kivid, mis teeb sellest Nissi ja ülejäänud ajaloolise Harjumaa looduslike pühapaikade inventuuri tulemuste taustal esindusliku pühapaiga.

3) *Originaalsubstantsi säilivus* – ohverdamiskohas „Hiieotsa“ on säilinud oma algses asupaigas kesksel kohal Suurkivi, Hiieotsa kiviülevõetud ja ohverdamiskoha lääneservas paiknev ohvrikivi, mis koos ümbritseva keskkonnaga moodustavad ühtse terviku.

4) *Tehniline seisukord* – ohverdamiskoht „Hiieotsa“ on osa hästi säilinud ajaloolisest maastikust, mida lisaks loodusobjektidele ilmestavad pühakohale omased toponüümid, nagu Hiieotsa Suurkivi, Hiieotsa talu ja Hiieotsa mets. Pühapaiga looduslikku ilmet vähendab ohverdamiskohta läbiv kõrgepingeliin, mille alt on regulaarselt metsa raiutud.

Vastavus ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumitele

Ohverdamiskoht „Hiieotsa“ vastab kõigile kolmele ajaloolise loodusliku pühapaiga kriteeriumile:

1) *Vanus* – ohverdamiskoha aktiivse kasutamise algus on varasem 20. sajandist.

2) *Kirjaliku ja/või pärimusliku teabe olemasolu* – Hiieotsa ohvri- või hiiekivisid on mainitud neljas pärimusteates. Piirkonna pühadusest annab tunnistust kohanimi „Hiieotsa“, mis esineb

järjepideva toponüümiana seoses mitme objektiga 19. sajandi teisest poole kaartidest kuni tänapäevani. Suurkivi on märgitud juba 1901. aasta mõisakaardil.

3) *Pärimuse või tavade järjepidevus* – mõned piirkonna vanemad elanikud on ohvrikivist teadlikud ja paik on kantud pärandkultuuri kaardikihile kohaliku elaniku ütluste ja juhatuse põhjal. Lisaks on Hiieotsa kivitüüpi piirkond koos Suurkiviga kohalikele elanikele oluline puhkeala.

Eeltoodule tuginedes esindab ohverdamiskoht „Hiieotsa“ Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa ning vastab riikliku kaitse eeldusele. Ajalooliste looduslike pühapaikade säilimine on vajalik eestlasliku kultuuripärandi hoidmiseks, väärtustamiseks ja identiteedi tugevdamiseks. Riikliku kaitseta ohustavad ajaloolist looduslikku pühapaika raie- ja maaparandustööd ning rasketehnika kasutamine piirkonnas.

Mälestise piir

Ohverdamiskoht on maa-alaline objekt, mille puhul on muinsuskaitseaduse § 19 lõige 2 punkti 1 kohaselt vajalik määrata selle piir.

Ohverdamiskoht „Hiieotsa“ piiride määramisel on lähtunud eelkõige kivitüüpi ja Hiieotsa Suurkivi paiknemisest maastikul ning ajaloolistest kaartidest. Kuivjärve ja Hiieotsa talu vahele paigutatud looduslik pühapaik joonistub välja 1698.–1901. aastatel koostatud ajalooliste kaartide põhjal ning järgib pinnavorme, kiviaedasil, teid, taimestikku ning ajaloolise maakasutuse piire.

Kuna kultuurimälestiseks tunnistamise aluseks olevates folklooriteadetes ei ole pühakohana määratletud muud piirkonda peale hiiekividega kivitüüpi, on pühapaiga piiride määramisel lähtunud sellest. Kuna piirkonnas oli tõenäoliselt lisaks hiiekividele ka terviklik pühakompleks koos puudega, kaitstakse vaimse kultuuripärandi säilimise soodustamiseks mälestisena ka seal kasvavaid puid kui kultuuripärandi füüsilist keskkonda.

Kaitsevöönd

Muinsuskaitseaduse § 14 lõigete 1 ja 2 kohaselt võib kinnismälestise kaitseks kehtestada kaitsevööndi, kaaludes selle vajadust ja ulatust kaitsevööndi eesmärkidest lähtudes. Ohverdamiskohale „Hiieotsa“ eraldi kaitsevööndit ei määrata, sest kaitset vääriv ala on haaratud mälestise koosseisu ning see on piisav ajaloolise loodusliku pühapaiga säilimiseks sobivas ja toetavas keskkonnas.

Leevendused

Ajaloolise loodusliku pühapaiga säilimine oma algupärases funktsioonis eeldab, et inimesed seda kohta külastavad ning seetõttu on mälestise alal lubatav metsa hooldus eesmärgiga tagada ja tõsta ala külastusväärtust. Metsa hooldus (võsalõikus) on vajalik ka kõrgepingeliini töös hoidmiseks. Samas ei ole muinsuskaitseadusega sätestatud tööde tegemise loakohustusest leevenduse tegemine asjakohane, sest nii haljastus-, raie-, kaeve- kui ka muud pinnasetööd mõjutavad otseselt mälestise säilimist. Loakohustus annab Muinsuskaitseametile võimaluse tööde suunamiseks selliselt, et need ei kahjustaks mälestise kultuuriväärtust.

(allkirjastatud digitaalselt)

Tõnis Lukas